

tırma ile birlikte Umberto Rizzitano tarafından yayımlanan eseri (bk. bibl.) daha sonra Abdülazîz Matar (Kahire 1386/1966, 1415/1995) ve Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut 1410/1990) neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mekki, *Teşkiḫü'l-lisân ve telkiḫü'l-cenân* (nşr. Abdülazîz Matar), Kahire 1415/1995, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-25; İbnü'l-Kattâ es-Sikkilî, *ed-Dürretu'l-ḥaṣire fi şu'arâ'i'l-Cezîre* (nşr. Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1995, s. 147-151; İbn Dihye, *el-Muṭrib* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî v.dğr.), Kahire 1954, s. 88-89; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 329; Abdülbâki b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-luğaviyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 239; Safedî, *Taṣṣihü't-taṣḥîf ve tahrîrü't-tahrîf* (nşr. Seyyid eş-Şerkâvî – Ramazan Abdüttewvâb), Kahire 1407/1987, s. 61-62; Firûzâbâdî, *el-Bülğâ fi terâcimi'e'immeti'n-naḥu ve'l-luğâ* (nşr. Muhammed el-Misrî), Küveyt 1407/1987, s. 161-162; Süyûtî, *Buğyetü'l-uu'ât*, II, 218; Keşfü'z-zunûn, I, 344; II, 993; el-Hulelî's-sündüsiyye, I, 244, 272, 293; Hediyyetü'l-ârifîn, I, 695, 782; Ahmed Tefvîk el-Medenî, *el-Müslimîn fi cezîreti Şikkiliye ve cenûbi İtâliyyâ*, Cezayir 1365, s. 214; Brockelmann, GAL, I, 375; Suppl., I, 541; Abdülazîz Matar, *Laḥnû'l-âmmæ fi daw'id-dirâsati'l-luğaviyyeti'l-ḥadişe*, Kahire 1386/1967, s. 7-8, 121-165; İhsan Abbas, *el-'Arab fi Şikkiliye*, Beyrut 1975, s. 110-111; Mahfûz, *Terâcimü'l-mu'ellifîn*, III, 243-244; D. A. Agius, "Focus of Concern in Ibn Makki's Taṭqîf al-lisân: The case of gender in the medieval Arabic of Sicily", *Proceedings of the Colloquium on Arabic Grammar (Budapest 1-7 September 1991)* (ed. Kinga Dévényi – Tamás Iványi), Budapest 1991, s. 1-7; U. Rizzitano, "Il Taṭqîf al-lisân wa talqîḥ al-ğanân di Abū Ḥaṣṣ 'Umar b. Makki", *SO*, XVIII (1956), s. 192-213; a.mlf., "İbn Makki", *EP* (İng.), III, 859-860; J. M. Fórneas, "Almenar, almenara (alminara, almanara) y alminar; en torno a un pasaje del 'Taṭqîf' de Ibn Makki", *Miscelánea de estudios árabes y Hebraicos*, sy. 29-30, Granada 1980, s. 177-188; Rahmetpür Muhammed Şircü Peşt, "İbn Mekki", *DMBİ*, IV, 688-689.

SAFFET KÖSE

İBN MELEK

(ابن ملك)

(ö. 821/1418'den sonra)

Hanefî fıkıh âlimi ve lugat yazarı.

Kaynaklarda İbn Melek (İbn Firişte, Firişteoğlu) lakabını niçin aldığı konusunda bilgi yoktur. Ancak İbn Battûta'nın 732'de (1332) Anadolu'ya yaptığı seyahat sırasında Birgi'de karşılaştığı Kadî İzzeddin Firişte'nin dindar ve fazilet sahibi olduğu için "Firişte" lakabıyla tanındığına dair verdiği mâlumattan (*Tuḥfetü'n-nüzzâr*, I, 328) İbn Melek'in bu lakabı babasına nisbetle aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bazı

eserlerinde babasının adı Abdülazîz, babalarında ise Firişte olarak geçmektedir. İlimiye mensup bir aileden geldiği ve babasından ders aldığı bilinen (*Mebâriku'l-ezhâr*, I, 25) İbn Melek, Aydınogulları'nın en güçlü zamanında Ege bölgesinin Birgi'den sonra ikinci ilim ve kültür merkezi olan Tire'de yaşadı ve yöneticilerden büyük saygı gördü. Seyyid Bey, İbn Melek'in aslen Türkistanlı ve kendisinin büyük dedelerinden olduğunu, babasının Aydınogulları'nın daveti üzerine Anadolu'ya geldiğini kaydeder (*Usûl-i Fıkıh*, s. 55). Evliya Çelebi de onun Manisa'da Saruhan Medresesi'nde öğrenim gördüğünü ve orada halkın ziyaret ettiği bir hücrenin bulunduğunu söyler (*Seyahatnâme*, IX, 74).

İbn Melek, Aydınoglu Mehmed Bey'in Tire'de yaptırdığı medresede uzun yıllar ders verdi ve bu sebeple medrese onun adıyla meşhur oldu. Ayrıca Mehmed Bey'in oğulları İsâ Çelebi, Selim Çelebi ve Hızır Şah'a hocalık yaptı. Bazı kaynaklar, bizzat Aydınoglu Mehmed Bey'e hocalık ettiğini kaydediyorsa da (Taşköprizâde, s. 45; *Sicill-i Osmânî*, III, 454) Mehmed Bey'in 734'te (1334) vefat ettiği göz önüne alınırsa bunun mümkün olmadığı anlaşılır.

İbn Melek'in vefat tarihi ihtilâfıdır. Burmalı Mehmed Tâhîr, medresesinin bahçesinde kabrini ziyaret ettiğini ve mezar taşında ölüm tarihini 797 (1394) olarak gördüğünü kaydederse de bu kabir Seyyid Nizâmeddin adlı bir âlime aittir (Muh-tar, s. 16). Ancak burada bulunan ve Tire Belediyesi'nce üstüne türbe yaptırılan diğer kabirlerden birinin ona ait olması kuvvetle muhtemeldir. Bağdatlı İsmâil Paşa ölüm tarihini 801 (1399), Mehmed Süreyyâ ise 820 (1417) olarak vermektedir. Tire'de Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki (nr. 200) müellif hattı *Şerḥu Menâri'l-envâr* 821 (1418) yılında yazıldığına göre İbn Melek'in bu tarihten sonra vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Özellikle fıkıh, usûl-i fıkıh ve hadis ilimlerinde zamanının önde gelen isimlerinden biri olan İbn Melek, Timur'un Tire'ye gelişi sırasında yanında bulunan meşhur âlim Seyyid Şerîf el-Cürcânî ile görüşmüş, geniş bilgi ve kültürüyle büyük takdir ve hayranlık uyandırmıştır. İbn Melek Tire'de bir bedesten yaptırmış, çeşitli vakıflar kurmuştur. Onun Hurûflîğe dair eserleriyle tanınan bir kardeşıyla (bk. FİRİŞTE-OĞLU, Abdülmecid) yine İbn Melek lakabıyla anılan ve muhtelif eserleri bulunan Muhammed adında bir oğlu olduğu bilinmektedir.

Eserleri. İbn Melek değişik alanlarda çok sayıda eser kaleme almıştır. Özellikle Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan *Menâri'l-envâr* ve *Meşâriku'l-envâr* şerhleriyle *Mecma'ü'l-bahreyn* şerhinin Türkiye kütüphanelerinde çok sayıda yazma nüshası bulunmaktadır. Oğlu Muhammed de İbn Melek lakabı ile tanındığı için her ikisinin eserleri zaman zaman birbirine karıştırılmıştır. 1. *Şerḥu Menâri'l-envâr*. Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin fıkıh usulüne dair muhtasar eserinin şerhidir. Kitapta Hanefîler'in yanında Şâfiî ve Mâlikî usulcülerinin görüşlerine de yer verilmiş, zaman zaman hücreleri de tenkit edilmiştir. Defalarca basılmış olan şerh üzerine (İstanbul 1292, 1306, 1307, 1308, 1314, 1315, 1316, 1317, 1319), bazı baskılarının kenarında yer alan Şerefeddin Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî, Azmîzâde Mustafa Hâletî ve Radiyyüddin İbnü'l-Hanbelî hâşiyelerinden başka Kâsım b. Kutluboğa ve Koca Hüsam Amâsî de birer hâşiyeye yazmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1825). 2. *Mebâriku'l-ezhâr fi şerhi Meşâriku'l-envâr*. Radiyyüddin es-Sâgânî'nin *Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye* adlı eserinin şerhidir. Buhârî ile Müslim'deki hadislerin senedleri ve tekrarları çıkarılmak suretiyle derlenen eser 2250 kadar hadis ihtiva etmektedir. Hadis izahlarının özlü şekilde yapıldığı ve fikhî hükümlerin açıklanmasına daha çok ağırlık verildiği bu şerh birçok defa basılmıştır (İstanbul 1287, 1303, 1306, 1309, 1311, 1314, 1315, 1328, 1329; nşr. Eşref b. Abdülmaksûd, I-III, Beyrut 1415/1995). Şerh üzerinde Bergamalı İbrâhîm'in *Envârü'l-bevârik fi tertibi Şerhi'l-Meşârik* adıyla bir tertip çalışması vardır (*Dîa*, V, 496). 3. *Şerḥu Mecma'ü'l-bahreyn*. Hanefî fakihlerinden Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin fıkıha dair eserinin şerhidir. Sonraki fıkıh kitaplarında çokça atıfta bulunulan eserin birçok yazma nüshası mevcuttur (meselâ Millet Ktp., Murad Molla, nr. 885, 886, 887, Feyzullah Efendi, nr. 809-814; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2006, 2097-2099, 2246-2248, 2334-2335, Veliyyüddin Efendi, nr. 1215-1217; Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 202, Cârullah Efendi, nr. 805, Damad İbrâhîm, nr. 555-557, Ayasofya, nr. 1254-1258, Fâtih, nr. 1760-1766, Süleymaniye, nr. 272, 489-492). İbn Kutluboğa bu şerh üzerine bir hâşiyeye yazmıştır (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2492; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 707-708; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 750; Râgıb Paşa Ktp., nr. 478). 4. *Firişteoğlu Lugatı*. En eski Arapça-Türkçe söz-

İbn Melek'in *Şerhu Menâri'l-envâr* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 991)

lüklerden biri olup *Lugat-ı Firişteoğlu*, *Lugat-ı Firiştezâde* ve *Lugat-ı İbn Firişte* gibi adlarla da anılır. Müellifin, torunu Abdurrahman için manzum olarak kaleme aldığı eser yirmi iki kıtadan meydana gelmekte ve büyük bir kısmında Kur'an-ı Kerim'de geçen 1528 Arapça kelimenin Türkçe karşılığı verilmektedir. *Subha-i Sibyan* ve *Tuhfe-i Vehbi* gibi Arapça-Türkçe sözlüklere öncülük eden eser bazı âlimler tarafından şerhedilmiş veya alfabetik şekilde düzenlenmiştir (Muhtar, *İki Kur'an Sözlüğü*, s. 24-26; Elmalı, s. 56-61). Birçok yazma nüshası bulunan, ayrıca çeşitli baskıları yapılan *Firişteoğlu Lugatı* (İstanbul 1279, 1284, 1296; İstanbul, ts.), Cemal Muhtar tarafından Firişteoğlu Abdülmeccid'in *Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî'si* ile birlikte Latin harflerine çevrilerek neşredilmiştir (bk. bibl.). 5. *Şerhu'l-Vikâye*. Tâcüşşerîa'nın Hanefî mezhebinde "mütûn-i erbaa" diye anılan dört metinden biri olan eserinin en muteber şerhlerindendir. İbn Melek'in hayatının sonlarına doğru yazdığı eser onun ölümü üzerine kaybolunca oğlu Muhammed babasının müsveddelerinden faydalanıp

bazı ilâvelerde bulunmak suretiyle eseri yeniden kaleme almıştır. Bu eserin (Süleymaniye Ktp., Murad Buhârî, nr. 118; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 371; Serez, nr. 687; Fâtih, nr. 1892, 1893) ve İbn Melek'e ait eski-şeklin (Süleymaniye Ktp., Turhan Vâlide Sultan, nr. 139; İsmihan Sultan, nr. 151; Şehid Ali Paşa, nr. 866) çeşitli yazma nüshaları günümüze ulaşmıştır. 6. *Şerhu Tuhfetü'l-mülûk*. Zeynüddin Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî'nin ibadetlere dair muhtasar eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 796; İzmir, nr. 237; Esad Efendi, nr. 727; Reşid Efendi, nr. 201; Serez, nr. 959; Reîsülkütâb Mustafa Efendi, nr. 339). 7. *Bedrû'l-vâî-zîn* ve *zuhrû'l-âbidîn*. Yirmi bölümden meydana gelen bir eser olup iman, kelime-i tevhid ve ibadetlerle ilgili konuları ihtiva etmektedir. Kâtib Çelebi'nin İbn Melek'e nisbet ettiği eserin (*Keşfü'z-zunûn*, I, 231) müellif adı kaydedilmeyen çeşitli nüshaları bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2072; Yazma Bağışlar, nr. 474; Reşid Efendi, nr. 577; Tekelioğlu, nr. 443; İbrâhim Efendi, nr. 136). İbn Melek'in oğlu

Muhammed'in de üç aylar, bayramlar, âşûrâ ve cuma gününün faziletine dair *Zuhrû'l-âbidîn* adlı bir eseri vardır (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 537).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Melek, *Mebâriku'l-ezhâr* (nşr. Eşref b. Abdülmaksûd), Beyrut 1415/1995, I, 25; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, s. 328; Şehâvî, *ed-Dev'ü'l-lâmi*, IV, 329; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 45-46; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 66-67; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, IV, 383; *Keşfü'z-zunûn*, I, 231, 374-375; II, 1601, 1689, 1825; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 342; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 74, 166, 172; Şevkânî, *el-Bedrû't-tâli*, I, 374; Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 107; Sicill-i Osmânî, III, 454; Hediyyetü'l-ârifin, I, 617; Osmanlı Müellifleri, I, 219-220; M. Seyyid Bey, *Usûl-i Fıkıh*, İstanbul 1333, s. 55; Serkis, *Mu'cem*, I, 252-253; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 614, 658; II, 263, 315; Uzuncarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 22, 28, 229; Himmeth Akın, *Aydinoğulları Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1973, s. 38, 97; Abdullah b. Mustafa el-Merâgî, *el-Fethu'l-mübîn*, Beyrut 1974, III, 50; Cemal Muhtar, *Ferişteoğulları'nın Arapça Türkçe Lügatleri Üzerinde Araştırma* (doktora tezi, 1981), AÜ İlahiyat Fakültesi; a.mlf., *İki Kur'an Sözlüğü: Lugat-ı Ferišteoğlu ve Lugat-ı Kânûn-ı İlâhî*, İstanbul 1993; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 88; Mehmet Şeker, "İbn Melek'in Hukukî Yönü ve Menâr Şerhi", *Türk Kültüründe Türe*, Ankara 1994, s. 43-47; Hüseyin Elmalı, "Ferişteoğlu Sözlüğü", a.e., s. 53-61; Mustafa Bakır, "Tireli İbn Melek ve İlmî Muhiti Hakkında Bazı Tesbitler", a.e., s. 33-42; a.mlf., "Tireli İbn Melek, Hayatı, Eserleri ve Menâr Şerhi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 9, Erzurum 1991, s. 40-66; sy. 10 (1991), s. 51-58; Hikmet Dizdaroğlu, "İbn Melek ve Sözlüğü", *TDİ*, VII/74 (1957), s. 83; Kâmûsü'l-a'lâm, IV, 3146; Ömer Faruk Akün, "Firişte-Oghlu", *EP* (İng.), II, 923-924.

MUSTAFA BAKIR

İBN MELKÂ

(bk. EBÜ'L-BEREKÂT el-BAĞDÂDÎ).

İBN MEMMÂTÎ

(bk. ES'AD b. MEMMÂTÎ).

İBN MENCÜYE

(ابن منجويه)

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
b. Muhammed el-Yezdî el-İsfahânî
(ö. 428/1036)

Hadis hâfızı.

347'de (958) İsfahan'da doğdu. Büyük dedesi Mencüye'ye nisbetle İbn Mencüye diye tanındı. Bazı kaynaklarda İbn Fencüye diye de anılmaktadır (Abdülğâfir el-Fâ-